

Wisent op de Veluwe - Jaarverslag 2016

Het jaar 2016 was het jaar waarop het wisentproject op de Veluwe echt van start ging. Na enkele jaren van voorbereiding was het zover; de afronding van de terreininrichting werd bekroond door de komst van de wisenten. Prinses Laurentien gaf samen met basisschoolleerlingen de aftrap voor de officiële start van het project Wisent op de Veluwe.

Het was een bewogen jaar waarin we veel geleerd hebben. Binnen het project zijn vele belangrijke stappen gezet maar helaas was er ook tegenspoed. Projectpartner Stichting Wisent op de Veluwe verloor eind 2016 na een kort ziekbed secretaris en man van het eerste uur Cees Hoogeveen. Zijn enthousiasme en betrokkenheid zijn van groot belang geweest om de komst van de wisent naar de Veluwe te realiseren.

Na het startjaar kijken we nu vooruit naar de komende fase van het project die loopt tot eind 2020. Projectpartners Stichting Wisent op de Veluwe, Staatsbosbeheer en ARK Natuurontwikkeling informeren u met dit jaarverslag graag over het afgelopen jaar.

Het project

Uitgangspunt van het project is om de Midden Veluwe gevarieerder te maken door meer ruimte te bieden aan natuurlijke processen. De wisent is een grote grazer die door zijn specifieke eetgedrag voor meer structuur in de vegetatie kan zorgen. Daarnaast is een belangrijk doel van het project om wilderniservaringen aan het publiek aan te bieden. De komst van de wisent, een wilde diersoort, valt goed binnen dit kader. De wisent staat te boek als bedreigde diersoort, er moet nog veel gebeuren om de imposante diersoort uit de gevarezone te krijgen. Het project onderstreept dan ook het belang om bij te dragen aan een duurzaam voortbestaan van de wisent.

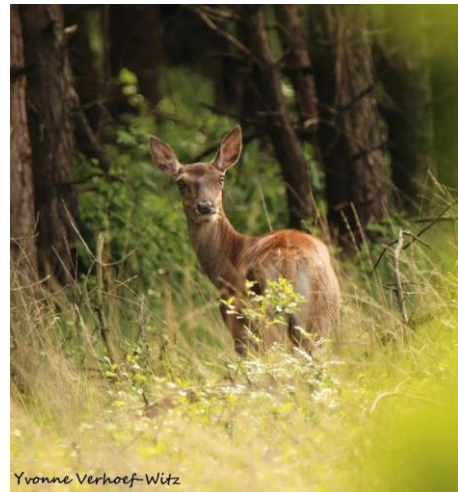
Initiatiefnemers Stichting Wisent op de Veluwe, Staatsbosbeheer en ARK Natuurontwikkeling zijn een samenwerking aangegaan om de natuurlijke begrazing met wisenten op de Veluwe te realiseren. Ook wordt samengewerkt met Rewilding Europe en FREE Nature. Het project kent daarnaast vele partners die in divers opzicht een belangrijke bijdrage hebben geleverd om het project te ondersteunen.

Partners

Projectgebied

Het wisentleefgebied ligt op de Midden Veluwe en valt bij Staatsbosbeheer onder de eenheid Kootwijk. Het is bijna 400 ha groot en onderdeel van het Natura 2000 gebied Veluwe. De bodem bestaat uit karakteristieke Veluwse podzol- en duinvaaggronden. Kenmerkend voor de vegetatie is een mix van open terreinen met droge heide, vergraste en verboste heide, stuifzandheiden en kleine stuifzanden, spontaan bos en aangeplante naaldbossen met enkele kapvlakten. Op de wat rijkere gronden komt een grotere variatie aan plantensoorten voor dan op de stuifzandgronden. Voor insecten en reptielen is de variatie, ook in droge en wat vochtiger delen, van belang. Het wisentgebied is onderdeel van het Veluwse leefgebied voor edelhert, damhert, wild zwijn en ree. Ruim twee derde van het wisentgebied is in gebruik als veiligheidszone van Defensie en niet publiekelijk toegankelijk, het opengestelde deel is voorlopig niet toegankelijk en was in 2016 via begeleide wisentexcursies te bezoeken.

De voorbereidingen

Het elektrisch raster rondom het wisentleefgebied staat er vanaf 2014. De wilde dieren hadden daarmee tijd om te wennen aan dit nauwelijks hun bewegingen remmende raster. In het voorjaar is er spanning opgezet. Klaar voor de komst van de dieren naar het wengebied, en na de periode daarin voor gebruik van de totale 400 hectare.

Foto Harold Gerritsen

Begin januari werd gestart met de aanleg van drie drinkvennen verspreid over het terrein. Door winters weer met veel neerslag en vorst is dat in twee fases gebeurd. Er is gebruik gemaakt van bij natuurontwikkeling vrijkomende klei. De vennen blijven goed op peil. Er is alleen bij aanleg water aangevoerd. Daarbij kan het grote ven indien nodig gevuld worden met water uit de historische watertoren van Radio Kootwijk die weer operationeel is. Vlakbij één van de beide kleine vennen heeft de brandweer een waterput laten maken, waarmee dit ven gevuld kan worden. De vennen zijn inmiddels ook door ander wild volop gebruikt.

In het terreindeel met zwaar vergraste heide zijn stukken gemaaid en via gemaaide stroken met elkaar verbonden om het gebied verder klaar te maken voor de komst van de wisenten.

De bewoners van Radio Kootwijk uitten voor de komst van de wisenten hun vrees voor grote aantallen bezoekers op zoek naar de wisenten. De Dorpsraad verrichtte een draagvlakonderzoek waarbij een aantal ideeën werden aangedragen en opgepakt. Besloten werd de komst van de dieren tot medio april 2016 uit te stellen.

Komst wisenten

Op 12 april zijn drie wisenten verwelkomd op de Veluwe. Onder toezicht van publiek maakten de dieren hun eerste stappen in het wengebied. Tijdens de eerste weken zijn de dieren veelvuldig geobserveerd, door beheerders, vrijwilligers en een student die het gedrag van de dieren volgde. Op 21 mei werd het verwachte kalf geboren, het blijkt een stierkalf te zijn. Helaas was er enkele dagen later triest nieuws toen de volwassen stier plotseling overleed. Onderzoek wees uit dat zijn dood te maken heeft met inwendige beschadigingen aan zijn magen, waarschijnlijk veroorzaakt door het oot

inslikken van een scherp voorwerp. Ook bij runderen komt dit wel eens voor. Het kalf is inmiddels flink gegroeid, en de jonge koe groeit uit tot volwassen wisent.

Foto Yvonne Verhoef-Witz

Foto Jan Ritzer

Halverwege juni werd het wengebied geopend en sindsdien hebben de wisenten circa 400 ha ter beschikking. De wisenten zijn langzaam het gebied gaan verkennen, waarbij zij vaak terugkeren naar het welbekende wengebied. Ook na de eerste weken zijn de wisenten veelvuldig gemonitord door beheerders en vrijwilligers. Er hebben periodieke controles plaatsgevonden, gecoördineerd door ARK Natuurontwikkeling. Hierbij vinden conditiescores en regulier parasietenonderzoek plaats naar voorbeeld van wisentgebied Kraansvlak. Als adviseur is de wildlife veterinaire betrokken die jaren ervaring heeft met de wisenten in Kraansvlak.

Inzet vrijwilligers

In de startfase van het project hebben informatiedagen voor de enthousiaste project vrijwilligers plaatsgevonden. De groep vrijwilligers is getraind en volop actief geweest voor het project. Meer dan dertig mensen hebben zich gezamenlijk ingezet als gids voor excursies of voor de monitoring van de dieren en het controleren van het raster. Dit laatste heeft ten minste wekelijks plaatsgevonden. Voorafgaand aan de start van de publieksexcursies hebben diverse proefexcursies plaatsgevonden.

Foto vrijwilliger Stichting Wisent op de Veluwe

Foto Yvonne Verhoef-Witz. V.l.n.r. Jan Ritzer, Wouter Helmer, Bas van Heiden

Van Rabobank Gelderse Vallei ontving Stichting Wisent op de Veluwe geld vanuit de Clubkasactie. Dit geld is gebruikt voor de vrijwilligers en de excursies. In 2015 ontving Wouter Helmer, oprichter van ARK Natuurontwikkeling en rewilding director van Rewilding Europe, de Groeneveldprijs. De bijbehorende prachtige prijs van vijfduizend euro werd geschonken aan activiteiten voor de vrijwilligers van Wisent op de Veluwe. Van het bedrag zijn onder andere EHBO-trainingen en werkkleding voor de vrijwilligers betaald. Wouter Helmer zegt over Wisent op Veluwe: "Mijn bijdrage van vijfduizend euro is maar klein, zeker in vergelijking met de onschatbare waarde van het werk van de tientallen vrijwilligers!"

Officiële opening project

Op 13 juni vond in een volle zaal van het bijzondere gebouw A in Radio Kootwijk de officiële aftrap van het project plaats. Koninklijke Hoogheid Prinses Laurentien (ambassadrice van Rewilding Europe), gedeputeerde van provincie Gelderland Jan Jacob van Dijk, directeur Staatsbosbeheer Sylvio Thijsen, directeur ARK Natuurontwikkeling Petra Souwerbren en voorzitter stichting Wisent op de Veluwe Jan Wolleswinkel lichtten de rollen van de initiatiefnemers en betrokken partners toe.

Samen met kinderen van groepen 6 van basisscholen De Roedel en de Zaaier uit Harskamp deed Prinses Laurentien de officiële openingshandeling en zij schreef evenals de kinderen haar wens voor de wisent op de Veluwe op het canvas. Ook onthulden zij gezamenlijk een wisent informatiepaneel. Daarna konden de bezoekers deelnemen aan een excursie om de wisenten te zoeken in het veld.

Foto's Yvonne Verhoef-Witz

Publieksexcursies

Excursies voor publiek zijn georganiseerd vanuit Kootwijk door gidsen/ vrijwilligers van IVN. In 2016 zijn alle excursies gestart bij de Berkenhorst waar gasten de auto goed konden parkeren. Daarna gingen de gasten met een elektrisch treintje naar het wisentengebied, waarna de wandeling door het wisentengebied werd gestart op zoek naar de wisenten. Excursies duurden drie uur.

Er hebben sinds de officiële opening van het project meer dan 70 excursies plaatsgevonden waarbij in totaal zo'n 500 gasten zijn mee geweest. De excursies hebben in bijna twee derde van de gevallen de gasten wisenten te laten zien, voor wild is dit een mooie score en leidde dit ook tot over het algemeen hoge beoordelingen door de gasten.

Foto Jan Ritzer

Communicatie

Publiek is via de projectwebsite www.wisentopdeveluwe.nl en sociale media pagina's ([Facebook](#) en [Twitter](#)) op de hoogte gehouden van ontwikkelingen binnen het project. Buurtbewoners zijn regelmatig via het dorpsraadoverleg bijgepraat (geïnformeerd en geconsulteerd) en via een al in het dorp verschijnende maandelijkse nieuwsbrief geïnformeerd over het project. Van verschillende kanten is belangstelling voor het project getoond. Regionale bladen en media, zowel tv als radio, zijn enkele keren te woord gestaan en/of meegenomen op veldbezoek. Bij het wisentleefgebied is een informatiepaneel geplaatst.

Er zijn speciale folders gemaakt door de gidsen van IVN. Deze zijn verspreid bij de recreatiebedrijven in de regio. Ook werd tijdens de wielertoer Giro d'Italia die van start ging in Apeldoorn de komst van

de wisent gepromoot. Daarnaast is nieuws over de wisenten op de Veluwe goed opgepakt (persbericht, interviews), ook door provinciale pers.

Monitoring wisentleefgebied

Om de veranderingen in het terrein (flora en fauna, terreingesteldheid, voedselsituatie) vast te leggen worden terreingegevens door middel van het regelmatig opnemen van transecten verzameld. In 2016 heeft Staatsbosbeheer een inventarisatie van flora en fauna laten uitvoeren. Daarbij zijn ook aanvullende gegevens van enkele specifieke soortengroepen verzameld.

Foto Yvonne Kemp

Een van de wisenten is uitgerust met een GPS halsbandzender om zodoende de dieren te kunnen

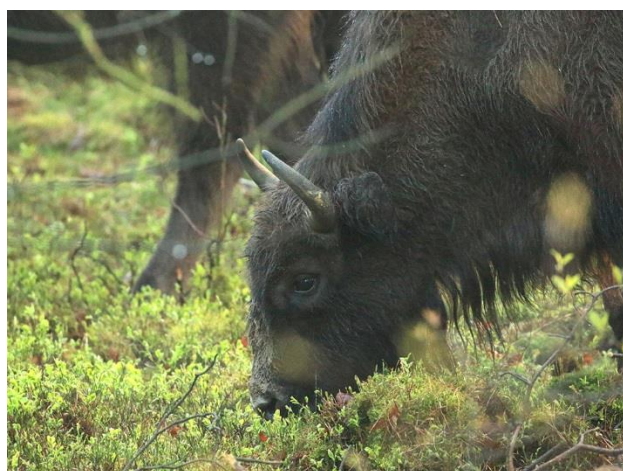

Foto Leo Linnartz

monitoren. De gegevens worden daarnaast gebruikt om het terreingebruik van de dieren in kaart te brengen. De eerste weken na hun komst verbleven de dieren in een afgesloten wengebied. Daarna begon de langzame verkenning naar met name beboste delen van gebied. Gedurende de welperiode heeft een student het gedrag en terreingebruik van de wisenten gevolgd. Naast grazen hebben de dieren bast van Amerikaanse vogelkers geschild en in het najaar werd uitbundig van eikels gegeten. Ook bosbes stond op het menu. Tijdens het monitoren wordt zoveel mogelijk gebruik gemaakt van de onderzoeksmethodiek en -ervaringen uit Kraansvlak.

Delen ervaringen

Tijdens de jaarlijkse internationale wisentconferentie in Polen in september is het project gepresenteerd. Een mooi moment aangezien vanuit het internationale wisentstamboek, waar de dieren op de Veluwe onderdeel van uit maken, jaren geleden een verzoek is ontvangen om op de Veluwe wisenten te introduceren.

Samen met de andere wisentgebieden maakt het project op de Veluwe onderdeel uit van een landelijk netwerk van wisentprojecten die zich allemaal inzetten voor behoud van de wisent. Samen met het Kraansvlak, De Maashorst en Natuurpark Lelystad worden kennis en ervaringen over beheer van wisenten gedeeld.

In november vond de derde landelijke beheerbijeenkomst plaats, dit keer op de Veluwe. Daarnaast is informatie vanuit de jarenlange ervaringen uit het Kraansvlak uitgewisseld door PWN. Ook gedurende de komende fase van het project zal regelmatig kennis gedeeld worden met de andere wisentgebieden en de daarin actieve organisaties.

Foto Jaap Rouwenhorst

Foto Jan Ritzer